

13 дәріс. Сандық форматтағы бұқаралық коммуникация: проблемалары және перспективасы

Мемлекет ақпараттық қоғам қалыптастыру және өмірдің барлық салаларында инновациялық технологияларды дамыту үшін барлық күш-жігерін жұмсайтын болады. Мұндай шараларды жиі өткізу керектігін саяси процестерді жандандыру мен әртараптандыру, жылдамдату мен кері байланысқа жетуге тәжірибесі дәлелдеп берді. Электронды диалог мемлекеттік органдарды халықпен шынайы байланыстырады. Үкіметке, министрліктер мен әкімдерге Интернет-конференцияларды ұдайы өткізу қажеттігі туындады.

Қазақстанның Интернет-дәрісханасына айтарлықтай қанат жаюды тілеген Президент халықпен байланыс орнатудың жаңа үлгісін табысты түрде өмірге енгізді. Өкінішке қарай, он-лайн тарату ауқымында барлық сұрақтарға жауап қайтарудың сәті түспесе де, бірде-бір өтініш назардан тыс қалмағандығы билік институтының бұқарамен байланысындағы аса үлкен жауапкершілікті және ашық диалогты қолдайтындығын танытса керек.

2008 жылғы Интернет-конференцияның басты тақырыбы – Қазақстанның инновациялық дамуы. қазақстандықтарды Интернет тарифтері қашан төмендейтін болады деген мәселе толғандыруда. Олар бұл сала тым монополияландырылған, сондықтан да бәсекеге қабілетті бола алмайды, осыдан барып ақпараттық технологиялар баяу дамуда деп санайды.

Мемлекет басшысы ретінде Назарбаев бұл мәселеге көп мән беріп келеді. Алғаш рет Қазақстанда ұйымдастырылған және табысты жүзеге асқан Интернет-конференция соның дәлелі болып табылады.

2009 ж. тұңғыш рет 1 қыркүйекте Елбасы Білім және ғылым министрлігі он-лайн режимінде Қазақстанның барлық мектептерінде алғашқы интерактивті ашық сабақ өткізді. Бүгінде халықаралық жаһандық желі ретінде Интернет миллиондаған адамдарды біріктіріп отыр. Ал Қазақстанда ақпараттандыру жөніндегі алғашқы бағдарлама 2005 жылы бекітілді, осы жылдан оны іске асыру басталды.

Қазақстанның коммуникациялар нарығында екі негізгі даму векторы бар. Біріншіден, осы заманғы инфрақұрылымды құру және одан әрі дамыту, осының негізінде сапалы байланыс қызметі ұсыныла алады. Екіншіден, тұтынушылар санын ұлғайту, бұған сапа мен төмен бағалар есебінен қол жеткізіледі.

Кезінде негізгі Интернет-қуаттарды “Қазақтелеком” АҚ-тың базасында шоғырландыру елге дамыған инфрақұрылымдық желі қалыптастыруға мүмкіндік берді. Бұдан кейін бұл саланы ырықтандыру басталды. Бүгінде “Қазақтелеком” әлі де болса Интернет нарығының 80%-дан астамын бақылап отырғанына қарамастан, монополиясыздандыру үдерісі қазірдің өзінде кері кетпестей болды.

Статистикалық мәліметтер осындай. Қазір Интернетке қол жеткізу қызметін 388 ұйым көрсетеді. Өткен жылмен салыстырғанда пайдаланушылар саны бір жарым есе дерлік ұлғайып, 820 мың адамды құрайды. 2006 жылы Интернет тарифтері күндізгі уақытта 2 есеге, кешкі уақытта 4 есеге төмендетілді. Жылдың аяғына дейін тарифтердің төмендеуі тағы 23%-ды құрайды.

Дамыған ақпараттық технологияларсыз кез келген басқа ел секілді Қазақстан да өзін бәсекеге қабілетті санай алмайды. Сондықтан Алматы облысының Алатау кентінде IT-технологиялардың арнаулы паркі құрылды. Мұнда әлемнің 25 аса ірі компаниясы заманауи бағдарламалар жасай отырып, жұмыс істеуін бастады. Қазақстан Үкіметі 2007 жылы 7 жаңа портал ашты, олардың қатарында білім беру, медицина порталдары, “электрондық кітапхана”, құқықтық тұлғалардың порталы, шағын және орта бизнестің порталы бар.

2007 жылы “Самғау” холдингі құрылды, ол ақпараттық технологияларды дамытуға қатысты мәселелермен айналысады. Ақпараттандыру және байланыс жөніндегі агенттік осы мәселелерді реттеумен шұғылданады.

Қызметкерлермен қатар қарапайым халық жаңа технологияларды игеруге мүдделі болуы тиіс, өйткені бүкіл әлем көп кешікпей біз оларсыз тұрмыста да, жұмыста да мамандығын игере алмайтындай жағдайға ілгерілеп барады.

Автордың пайымдауынша, осы диалогта салауатты көпшілікті толғандырған көптеген мәселенің бірі еліміздегі биоинженерлік жобаларға келіп тірелді. Бұл мәселе бойынша ахуал таяудағы уақытта жақсы жағына қарай өзгереді деп үміттенген қауым болашаққа оптимистік көзқараста.

Бұқара қауымды соңғы кездері елдің саяси өміріндегі Конституциялық өзгерістер мәселесіне байланысты толғандырған сауалдары мен тілектерін ағытудың тетігі, ой мен пікір алуындағының алаңқайына айналған орын - Елбасымен болған Интернет-диалог.

Билік пен бұқараның байланысы арасындағы жаңа әдіс – электронды байланыс болуы заңды да. Соңғы жылдары дамыған әлем елдерінің озық технологиялар саласындағы жетістіктері мен прогрессивті қадамдары билік пен қоғам арасындағы байланыстың жаңаша инновациялық форматтарын дүниеге әкелді. Десек те билік тарапынан электронды демократия орнатудың көптеген проблемалары күн тәртібінде тұрады. Ал көне замандардан, Демокрит дәуірінен билікті қарапайым халықтың бақылай, қадағалай алуы жайлы демократиялық құндылықтар қашан да қай заманда болмасын шешімі табылмаған күрделі мәселе күйінде қалып отыр. Әлем елдерінде биліктің қоғаммен байланысында ең үздік үлгісі мынау дерліктей дайын моделі жоқ. Бұл әр елдің, әр ұлттың, әрбір халықтың мәдениетінің, салты-ғұрпы мен рухани құндылықтарының ерекшеліктеріне және олардың ешбір қайталанбалас даралығынан туындаса керек.

Демократиялық қоғамға ұмтылған Қазақстан билігі мен қоғам арасында да байланыс орнатудың жаңа замандық үлгісі өмірге батыл еніп келеді. Оның нәтижесі биліктің халыққа жақындай түсуі, әр азаматтың көкейіндегі мұң-мұқтажын айқындау мүддесінен туындаса, ал халық барынша қоғамның қажетті бөлігі ретінде өзін бір табан болса да билікке жақындай түсуін сезіне алады.

Ақпараттық дамудың нәтижесі ретінде «электронды үкімет» жүйесінің құрылуын атауға болады. Бүгінде «e-governments» қалыптасуының тиімді де кешенді шешімдері табыла қоймады. Әдетте оқшауландырылған мәліметтер базасының арналары бар қолжетімді инфрақұрылым қандай да бір ауқымды территорияда жаңа типті мемлекеттік құрылым моделін жүзеге асыруға мүмкіндік бермесе керек. «Электронды үкімет» стандартына жақындай түскен мемлекет ретінде Сингапур – территориясы шектеулі және ол авторитарлық басқару режимінде.

Ақпараттық қоғамға өтудің басты құралы ретінде мемлекет, қоғам және бизнестің мүмкіндіктерін шоғырландыратын әдетте арнайы мемлекеттік бағдарламалар дайындалады. Тұтас алғанда балама бағдарламалар көптеген еуропалық елдерде, Орталық және Оңтүстік Америка мен Оңтүстік-Шығыс Азияның бірқатар елдерінде қабылданған. Мұндай бағдарламалардың басты элементтері – арзан да жалпыға қолжетімді Интернетпен қамту, «электронды үкіметтің» дамуы, онлайн бизнесі мен білім беруді арттыру саналады. Ресейді «Электронды Ресей» бағдарламасы 2001 жылдан басталса, Қазақстанда «электронды үкімет» мемлекеттік бағдарламасы 2005 жылдан басталды.

Электронды үкіметті қолданысқа енгізудің әлемдік тәжірибесі мемлекет ақпарат саясаты Концепциясындағы отандық модельдің құрылуымен санасуы тиіс, оның негізінде, біздің көзқарасымыз бойынша, жүйелі түрде қарастырған абзал. Осылай қарастыру мемлекеттің ақпараттық кеңістігінің жүйелі сараптамасы және қоғам толық ақпарат ағымын басқару және функциональді объектісі ретінде қарастыру нәтижесінен мемлекеттің ақпараттық саясатының негізгі стратегиялық мақсаты мен толыққанды функционалдық міндеттері анықталуы тиіс.

«Электронды үкімет» жобасының ең басты міндеті Қазақстан Республикасының ақпараттық кеңістігін құру және дамыту болып табылады. Қазақстанда «электронды үкімет» құрудағы мемлекеттің ақпараттық саясаттың басты жетістігі ұлттық моделінің қалыптасуы саналады. Бұған заңдық база Қазақстан Республикасында 2005-2007 жылдары

«электронды үкімет» құрудың Мемлекеттік бағдарламасы, «Ақпараттандыру туралы» ҚР Заңы және ҚР ұлттық ақпараттық инфрақұрылымын құру және дамыту Мемлекеттік бағдарламасы болды.

Қазақстанда «электронды үкіметті» енгізу бағдарламасының негізгі идеясы мемлекеттік ақпараттық технологияларды басқару саналады. Электронды үкіметтің стратегиялық мақсаты азаматтардың мүдделері негізінде мемлекеттік мәселелердің жүзеге асуына ықпал ету. мемлекеттік басқару процесіне белсенді түрде қатысуын қамтамасыз ету. Мемлекеттік басқару жүйесіндегі ішкі және сыртқы қарым-қатынасты ақпараттық коммуникативтік технология және желілік инфрақұрылым негізінде трансформациялау саналады. Бұл халыққа мемлекеттік қызмет көрсету процесінің белсенділігін арттыру, барлық азаматтардың билікпен қатынасын жетілдіру. Аталған мәселе мемлекеттік қызметті реформалауда өзекті болып табылады.

Бүгінгі таңдағы Қазақстандағы экономикалық өркендеу – ақпараттық қоғамның қалыптасуына, дамушы мемлекеттер қатарына қосылуына, ақпараттық технологияның дамуына өз ықпалын тигізеді. Азаматтарды толыққанды ақпарат алуына шектеу қоймау басты талап саналады. Ақпарат пен білім әр адамға қолжетімді болу керек. Мемлекеттік ақпараттық саясаттың қабылдануы демократиялық құндылықтар мен теңдік, теңсіздіктерге тосқауыл қою, әлемдік ұйымдармен араласуға жол ашады. Ақпараттық жүйе – телекоммуникация, ақпараттық технология, өнім мен қызмет, мобильді байланыс нарығының дамуына және мемлекеттік басқару мен банктік жүйенің қалыптасуына, республикада ақпараттық-коммуникациялық ортаның дамуына үлес қосады. Жаһандық ақпараттық инфрақұрылыммен байланыс орнатуға негізі болады Мемлекет саясатының ашықтығы мен өркендеуінің басты айқын құралы азаматтардың қоғам үшін маңызды ақпаратты жеңіл әрі тез алуы болып табылады. Азаматтардың еркін ақпарат алуы демократиялық мемлекеттің бірден бір көрінісі. Ақпараттық саясат қоғам үшін өзекті мәселелердің түйінін табуға қарапайым азаматтардың атсалысуына, өз пікірін еркін жеткізе алуына атсалысып, азаматтардың ақпаратқа қолжетімдігін анықтайды.

Әйтсе де зерттеуші-ғалымдар электронды үкімет енгізудегі мәселелерге назар аударады:

Біріншіден, ақпараттық жүйенің әртүрлі мемлекеттік құрылымдармен байланыс, келісім жоқ екені аңғарылады. Бұл мәселе дамушы мемлекеттерде көтеріліп, соңында түрлі жүйені біріктіру үшін қосымша қаражат қажет болды. Біздің мемлекетте бұл мәселе әртүрлі деңгейдегі басшылықтың ақпараттық жүйемен жұмыс істеуге дайын емес болғандықтан әлдеқайда күрделі. Соның айқын дәлелі кейбір мемлекеттік органдар ескі дәстүр бойынша интернетке қосылу үшін қосымша қаражат қарастырмаған.

Екіншіден, қоғамдық кеңістікте электронды үкіметтің дамуы мен қалыптасуына кедергі болатын жайттар бар. Үшіншіден, технология кеңістігінде технология құрылымының, қолданып отырған тәсілдердің әртүрлілігі департаменттер мен деңгейі әртүрлі билік арасында бірігіп қолдануға кедергі жасайды. Экономикалық кеңістікте реттеуші механизмдерге, қаржылық модельдерге сонымен қатар ретке келтірілмеген қаржылық төлемдер электронды үкімет жұмысына кері әсерін тигізері анық.

Қазақстанда ақпараттық қоғам негізін қалыптастыру, ақпарат ағымы мен қорларын мемлекет ішінде және жаһандық ақпараттық кеңістікте тарату, ақпараттық теңсіздікпен күрес, ақпараттық қауіпсіздікті қамтамасыз ету, ақпараттық технологиялардың дамуын бақылау, демократиялық процесстердің тұрақты дамуына ықпал жасау ұлттық деңгейде қарастырылатын басым бағыттағы мәселелер.

«Электронды үкімет» енгізудің саяси аспектілеріне тоқталсақ. Ақпараттық қоғамға көшу, «электронды үкіметті» енгізу саяси өмірге Интернеттің енуінен көрініс табады. Бұл процесті екі кезеңге бөліп қарастыруға болады: Бірінші кезең интернетті саяси мақсатта қолдануды – ақпараттық деп атасақ болады. Екінші кезең – саяси процеске электронды үкіметтің енуі, қоғам мен мемлекет арасында кері байланыс орнауымен байқалады. Нақ осы кері байланыс туындаған мәселені шешуге, саяси жүйеге серпін береді.

Бірінші кезеңде саяси ақпарат Интернетке орналастырылады. Көбіне бұл саяси партиялардың және қоғамдық бірлестіктердің, жеке саяси лидерлердің газет сайттары мен журналдар, сонымен қатар электронды басылымдар мен сараптау және зерттеу ұйымдары.

Қазіргі билік үшін саяси күрес ақпараттық қолдаусыз мүлдем мүмкін емес. Дегенмен, шетелдегі және Қазақстандағы сайлау науқандарының тәжірибесі электронды және мерзімді басылым арқылы жүргізілген насихат электоратқа өте ықпалды екенін танытты. Бірақ бұл дәстүрлі әдіспен насихат жүргізу қиындықтар туғызуы мүмкін. Қазіргі заманда әлдеқайда қолайлы түрі сайлаушыларға интернет арқылы ықпал ету. Интернеттің дәстүрлі бұқаралық ақпарат құралдарына қарағанда бірнеше артықшылықтар бар. Кез келген ақпаратты орналастыру жеңіл әрі оңай тіпті әдеттегі мерзімді басылымдарға рұқсат бермейтін материалды да жариялауға болады, кеңістік пен уақытқа бағынбау, жылдам кері байланыс, бақылаудың болмауы. Саясаттағы меншікті ақпараттың салмақ үлесі өсудің тенденциясын көрсетеді.

Бұл процесс болашақта да жалғасын таппақ: саяси партиялар мен қозғалыстардың сайттар куннен-кунге көбейіп, интернеттің ақпараттық ролі арта түспек. Күндердің күнінде интернет ақпараттың негізгі көзі болып, дәстүрлі БАҚ екінші кезекке ысыратыны анық. Дәстүрлі БАҚ ақпараттық монолог режимінде жұмыс істейді (біржақты коммуникация) яғни кейбір бағыныңқылы субъектілерге әсер етіп, бақылай алады. Ал компьютерлік технология көпқырлы коммуникацияға жол ашты. Желіге қосыла алатын әрбір тұтынушы ақпарат ала алады сонымен қатар ақпарат орналастыра алады.

Интернет сайлау науқандары кезінде әлеуметтік зерттеудің аясые кеңейте алады. Әрине әңгіме бұл жерде әлеуметтік сауалнама төңірегінде емес. Желіге қосылған әр адам кандидатқа сайтта орналастырылған видеофайлдары арқылы тиісті бағасын бере алады. Көптеген көріпкел саясаткерлерлер интернеттегі саяси жарнамаға назар аударды. Егер теледидардағы бейнесюжет қысқа жүріп өтсе, газеттегі басылым бірнеше күн ақпараттық қызметін атқара алады. Интернетте жарияланған бейне, дыбыс және мәтіндер бірнеше, тіпті бір жылға дейін тұра береді. Әдетте бұл дәстүрлі БАҚ-тағы сайлауалды жарнамадан қаржылық жағынан да тиімді.

Интернет азаматтар мен билік арасында кері байланыс орнатуға мүмкіндік жасады. Билік құрылымдарының қарапайым азаматтармен жасауына жол ашты. Интернет азаматтар мен билік арасында қарым-қатынас орнату арқылы саясатқа араласудың әсіресе жастар арасында деңгейін көтерді. Бүгінгі таңда виртуалды саясат жаңа кезеңге аяқ басты. Яғни жаңа виртуалды саяси құрылымдардың қалыптасуы. Интернет бүгінгі күннің кезек күттірмес мәселесі ретінде әр түрлі кәсіптегі адамдардың бірігуін талап етіп отыр. Мұндай бірігудің басты белгісі саяси сенім. Интернет қоғамдық бірлестіктер мен жеке тұлғалардың қызметтегі саяси бағдарын өзгертті.

Саяси коммуникация көмегімен әлемді қамтитын «дифференциальды емес бірлестіктер» атты виртуальды коалициялар құруға болады. Олар бірдей ойлайтын мақсаттары бір адамдарды біріктіреді. Олардың мүшелері ақпарат алмасу арқылы немесе стратегияны жүзеге асыру мақсатында бір-біріне көмектеседі. Жеке тұлғаларды географиялық мекені емес, нақты мақсаттар байланыстырып қуатты коалиция құрады. Бірігіп тұрғылықты жердегі мәселе – жаһандық мәселе деп акция жүргізу арқылы билікке ықпал етуі мүмкін. Интернет бірігуге мүмкіндік жасап, жаһандық азаматтық қоғамның қалыптасуына әсерін тигізеді. Кейінгі кезде Интернет ақпараттық наразылық ретінде қолданылып жүр. Қазақстанда 2005 ж. президенттік сайлауда оппозициялық партиялар мен қозғалыстар осы мақсатта интернетті белсенді түрде пайдаланды.

Интернет қарымы мықты электоратқа жақсы әсер ететін құрал. Осы қарқын мемлекетті компьютерлендіру және Интернет пайдаланушыларды көбейту арқылы билікке, саясатқа ықпал етуге әсер етеді. Қазіргі таңда елдегі ең белді партия «НұрОтан» халықтық-демократиялық партиясының - <http://www.ndp-nurotan.kz/new/>, Жалпыұлттық социал-демократиялық партиясының - <http://www.osdp.kz/>, «Азат» демократиялық партиясы - <http://www.azat-party.info/>, Қазақстан коммунистік партиясы -

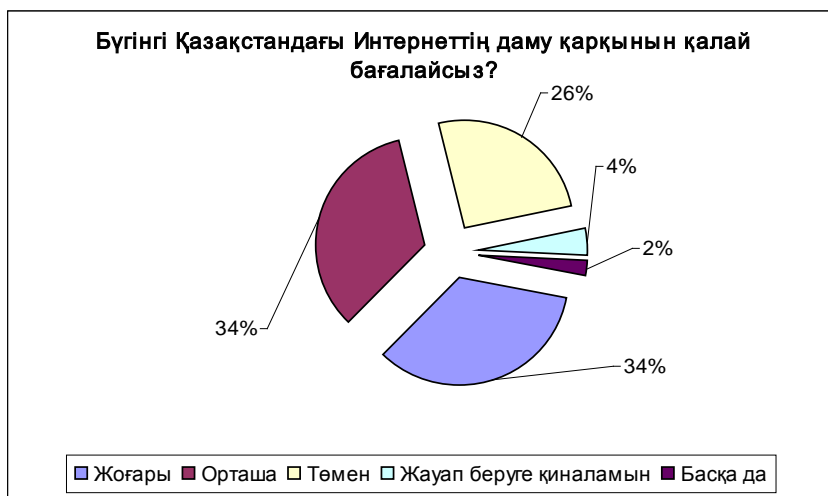
<http://komparty.kz/> сайттарын бұқарамен виртуалдық саяси коммуникация орнатудың тиімді құралдарының бірі саналады.

Отандық зерттеушілердің пікірінше, Қазақстандағы «электронды үкіметті» жүзеге асыру арқылы мемлекеттік билік келесі мүмкіндіктерге жол ашады: қоғамдық ақпарат туралы объективті және жылдам хабар алу; Үкіметте жағымды қоғамдық пікір қалыптастыру; Үкімет бағдарламалырын жедел әрі тиімді түрде жүзеге асыру; жергілікті өзін-өзі басқару органдарымен тиімді әрі нәтижелі жұмыс істеу; жергілікті жерде басқару мен жоспарлауды жүзеге асыру; демократиялық қоғамның ең негізгі мәселелерінің бірі – халықтың үкіметке деген сенімін арттыру.

Азаматтық қоғамның институттарына: маңызды мәселелерден хабардар болып, мемлекеттік мәселелерді өңдеуге және қоғамның бірігуіне ықпал ету; саяси шешімдер мен бастамалардың жүзеге асуына атсалысу; адамдардың кәсіби деңгейін көтеру үшін азаматтардың жауапкершілігі, басқару мен жоспарлауға арналған ақысыз оқыту бағдарламаларын жүзеге асыру; мемлекет шешімдеріне ықпал етіп, тек жоғарыдан емес төменнен де басқару; мемлекет қызметін бақылау арқылы жемқорлыққа қарсы күресуге мүмкіндіктер беріледі.

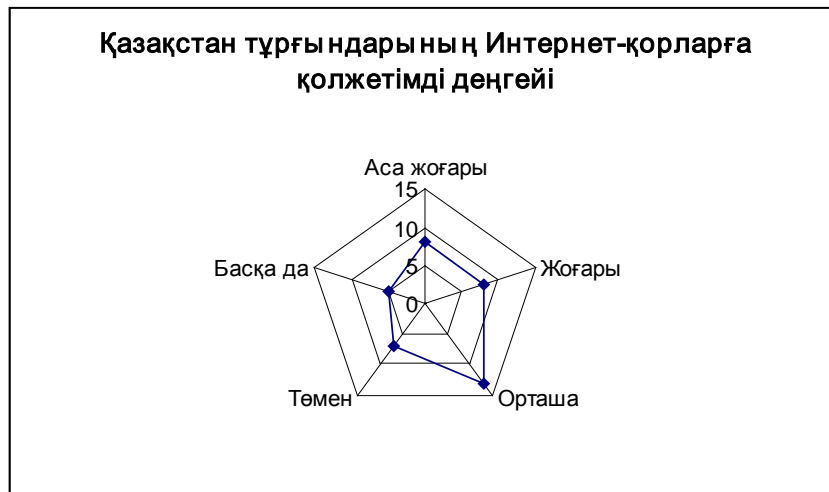
Автордың пайымдауынша, демократиялық даму жолындағы Қазақстан жағдайында электронды үкімет құрудың оң нәтижелері қоғамның одан әрі модернизациялануына негіз болмақ.

Қазіргі заманғы ақпараттық технологиялардың жылдам өріс алуы ғылыми қауымдастықпен қатар БАҚ-та электронды демократия теориясы жайлы пікірсайыстарды өрбіте түсті. Бүгінде ғалымдар мен саясаткерлер арасындағы өткір пікірсайыс Интернеттің демократиялық институт пен үрдістерге әсері жайлы болып отыр. Қазақстандық зиялы қауым арасында аталған мәселелер төңірегінде жүргізілген авторсараптамалық зерттеулердің нәтижелері төмендегіше.

Сурет. 1 – Бүгінгі Қазақстандағы Интернеттің даму қарқынын қалай бағалайсыз? (% сұрау салғандардың жалпы санынан)

Бүгінгі Қазақстандағы Интернеттің даму қарқынын респонденттердің теңдей бөлігі - 34% жоғары әрі орташа деп бағалайды. Ал сарапшылардың 26%-ның пікірінше, еліміздегі Интернет дамуы әлі де болса төмен деңгейде деп отыр.

Сурет. 2 – Қазақстан тұрғындарының Интернет-қорларға қолжетімді деңгейі
(% сұрау салғандардың жалпы санынан)

Әлем елдерінің дамуын айқындайтын басты факторлардың бірі ақпаратқа қолжетімдік және ақпараттық теңдік мәселесі болса, қазіргі Қазақстан үшін де бұл дамытуды қажет ететін өте маңызды сала болып отыр. Еліміздің азаматтарының бүкіләлемдік желіге қолжетімдік деңгейі сарапшылардың теңдей 20%-ның пікірінше, аса жоғары және жоғары деңгейде болса, үштен бір бөлігінің - 31% пайымдауынша, ғаламдық торға қолжетімдік деңгейі орташа. Респонденттердің 17% азаматтардың Интернет желісіне қолжетімдік деңгейі өте төмендігін айтады. Сонымен, сарапшылардың берген бағасынан орташа көрсеткіші Интернет қорларына қолжетімдік деңгейі «орта» деңгейде екендігін білдіреді.

Соңғы уақытта «электронды демократия», «электронды үкімет», «кибердемократия» ұғымдары ғылыми лексиконға ене бастады. Әлемнің дамыған елдеріндегідей Қазақстанда да «электронды үкімет» жобасы жүзеге асырылуда. Еліміздегі «электронды үкімет» жобасының бүгіні мен болашағына сарапшылар түрлі көзқарастарын білдіреді.

Сарапшылардың қатарындағы Д. Сейсенбаев: «Халық игілігі үшін» деген ұранмен атойлап істеліп жатқан шаруа – түптеп келгенде билік жұмысын жеңілдетуге арналғанын айтпауға болмас. Десек те оның алғашқы сатысынан өттік. Енді құжаттар мен бірқатар анықтамаларды электронды пошта арқылы алатын боламыз, бұл да жетістік десе, жас саясаткер Н. Сейдін: «Электронды үкімет» жобасының болашағына үлкен сеніммен қараймын, егер жоба жоспарланған күйде толық іске асып, жаңа басталып жатқан әкімшілік реформа өз нәтижесін беретін болса халықтың өмірінің сапасы артатыны сөзсіз», - деген пікірде.

Қоғамдық ұйым өкілі Е. Ембергеновтің бұл жоба жайында көзқарасында оптимистік сарын басым. Жобаның идеясы шын мәнінде өте құптарлық. Дамыған елдерде бұл өте жақсы өте жақсы дамыған сала. Бұл жобадан байқалатыны имидж қуу, тіпті имидж де емес, әсер қалдыру үшін жүзеге асқандығы байқалады. Біз өзімізді өте бай державамыз, мұнайлы елміз деп таныта аламыз. Сол үшін де біз осы жобаны жүзеге асырдық әрі өзімізді көрсете алуымыз қажет. Бұл жоба ең аз дегенде халықтың 40% Интернет желісіне қосылғанда ғана жүзеге асуы тиіс. Ал бізде Интернет құрылымы дами қоймаған сала. Алдымен, қызмет көрсету нарығында бір ғана «Қазтелеком» монополия болып отыр. Осыған байланысты Интернет бағасы әлі де жоғары. Тіпті қызметтегі адамдардың өзі бүкіләлемдік желіге қосылуда қалтасын шамалайды. Жалпы, бұл жобаны қолдаймын. Объективті өте үлкен пайда әкелетін жоба. Шын мәнінде, адамдар қажетіне пайдасы тиюі тиіс. Осылайша сарапшылар пікір арасында аса алшықтық байқалмайды және олар жобаның болашағына үлкен сеніммен қарайды.

Ақпараттық қоғамды зерттеушілердің еңбектері қазақстандық электрондық үкімет құру тәжірибесін сараптауға негіз болды. Электрондық үкімет жобасы 2005-2007 жж. Қазақстан Республикасында «электрондық үкімет» қалыптастырудың мемлекеттік бағдарламасы аясында жүзеге асуда. 2006 ж. 12 сәуірде 377 ақпараттық қызмет қоры бар «электрондық үкімет» веб-порталы – ашылды.

«Э-үкімет» жобасын дамыту үшін тұтас алғанда, елдегі Интернеттің дамуына инвестиция тартылып, кәсіби мамандар мен мемлекет тарапынан қолдаулар қажет. Интернет дамуындағы маңызды фактор – «бүкіләлемдік желі» қызметіне бағаның төмендеуі болмақ. Дегенмен бұл тек интернет порталдарындағы kz. доменінің дамуына айтарлықтай әсер етпейді. Интернет пайдаланушыларының саны ұлғайғанымен, доменнің белсенділігі артпай отыр. Отандық Kaznet-тің проблемасы «э-үкімет» дамуымен де тығыз байланысты.

Сурет.3 – Қазақстандағы «электронды үкімет» жобасының таяу болашағын қалай бағалайсыз? (% сұрау салғандардың жалпы санынан)

Қазақстандағы «электронды үкімет» жобасының таяу болашағын сарапшылардың 35% - биліктегі бюрократизм мен жемқорлықтың төмендеуіне ықпал етсе, ал тепе-тең бөлігі 24% - билік халықтың сұранысына жедел түрде жауап қатуы және мемлекеттік құрылымдар қызметінің ашықтығына қол жетеді деген оптимистік болжамдар жасады.

Бүгінде Қазақстанда IT-индустриясы дамуы мен космосқа шығудың алып жобалары жүзеге асуда. «Kazsat» серігінің ұшырылуы мен Alatau-city ақпараттық технологиялар паркінің ашылуы «э-үкіметтің» перспективалық бағыттарын болжауға мүмкіндіктер беріп отыр.

Мемлекеттің байланыс және хабар тарату, телекоммуникациялық қызметтердің тиімді де қолайлы жолдарын іздестіру жобалары болашақта қазақстандық бұқараның жаңа технологияларды меңгеру мен пайдалануына мол мүмкіндіктер тудырады. Әйтсе де жаңа институционалдық құрылымның пайда болуы еліміздегі бұрынғы саяси институттардың функциясын жеңілдете қоймайды.

Ақпараттық қоғамда азаматтық қоғам мен мемлекет, тура және өкілетті демократия арасындағы байланысты тасымалдау механизмінің қандай болу керектігі де әлі де шешімі табыла қоймаған прорблема болып отыр. Интернеттің бұқаралық саяси коммуникация құралы ретінде азаматтардың электоралды мінез-құлқына әсерін де бір жақты бағалауға болмайды. Ақпараттық қоғамда демократияның қай түрі қалыптасатындығы саяси сарапшылар үшін әзірге беймәлім. Міне, осылайша, бүкіл әлемде, сондай-ақ Қазақстанда да ақпараттық технологиялардың дамуы демократия теориясында қызу пікірталас тудырып отыр.

Ресейде «2002-2010 электрондық Ресей» бағдарламасында электрондық үкімет мемлекеттік түрлі қызметті бақылау механизмі ретінде жолға қойылуда. Қазақстан мен Ресей жағдайында да «э-үкімет» әзірге бастапқы қызмет көрсету деңгейінде жүзеге асуда. Батыстық «э-үкімет» үлгісі коммуникация үрдістерін жеңілдетумен қатар, алдымен үкімет қызметіне бұқаралық бағалау көрсеткіштерін енгізу, азаматтардың үкімет үстінен бақылауын күшейту болып саналады. Дегенмен Қазақстанда, тіпті ақпараттық технология жағынан озық тұрған Ресейде де осы секілді бағдарлама әзірге дайындалған жоқ. Тіпті Бүкіләлемдік банк жобасының бір бөлігі болып отырған «Жаһандық портал дамуында» электрондық үкіметті жүзеге асыруда азаматтарды біржақты ақпараттандыру, қызмет ұсыну, сосын барып азамат пен үкіметтің байланысу жүйесін жасаудың бірнеше кезеңдері қарастырылған.

Қазақстанда Интернет көбінде жеке мүдделерін ұсыну мақсатында веб-сайттарын ашатын әуесқойлардың қызмет алаңынан кәсіби ақпараттық-коммуникативтік виртуалдық алаңға айналуға; «Э-үкімет» жобасын дамыту үшін тұтас алғанда, елдегі Интернеттің дамуына инвестиция тартылып, кәсіби мамандар мен мемлекет тарапынан қолдаулар қажеттігін күн тәртібіне қоюға; Отандық Интернет пайдаланушыларының саны ұлғайғанымен, доменнің белсенділігі артпай отыр.

Отандық Kaznet-тің проблемасы «э-үкімет» дамуымен де тығыз байланысты; Қазақстан жағдайында да «э-үкімет» әзірге бастапқы қызмет көрсету деңгейінде жүзеге асуда. Батыстық «э-үкімет» үлгісі коммуникация үрдістерін жеңілдетумен қатар, алдымен үкімет қызметіне бұқаралық бағалау көрсеткіштерін енгізу, азаматтардың үкімет үстінен бақылауын күшейту қажеттігі туындауда. Технология қоғамдағы реттеу тәсілдерін өзгерткенімен, оның мәнін өзгерте алмайды. Әлемнің елдерінің тәжірибесі көрсеткендей, «e-government» жүйесі тиімді пайдаланылғанымен, мемлекеттің әлеуметтік және технологиялық даму деңгейі арасындағы қарама-қайшылық жойыла қоймады; электрондық революция, тіпті керемет деген IT-жобаның өзі демократияға тірек бола алмайтындығы, керісінше, технологияның арқасында үкімет үшін қоғам соғұрлым ашық, яғни қоғам бақыланатындығы байқалуда; қызметі нашар ұйымдастырылған мемлекет электрондық үкімет арқасында жақсы болып кете алмайды, артта қалған қоғам тұрғындары қандай болмасын ақпараттық қорларға қол жеткізе алғанымен, посттоталитарлықтан демократиялық қоғамға аттап өте алмайды.

2009ж. Қазақстанда барлық сайттар, чаттар, блогтар, Интернет-дүкендері мен электронды кітапханалардың дәстүрлі БАҚ ретінде азаматтық және қылмыстың істерге тартылатынына қатысты Қазақстандағы "Ақпараттық-коммуникациялық желілер мәселелері жөніндегі республикалық кейбір актілерге өзгерістер мен толықтырулар енгізу туралы» Заң жобасының қабылдануы бұқара мен халықаралық қауымдастық тарапынан өте көп наразылықтарды туындатты. Нәтижесінде «Еркін Интернет үшін» қозғалысы құрылып, ақпараттық кеңістікте өз позицияларын таныту мақсатында <http://www.kaznet-freedom.org/> веб-порталын ашты. Әрине, халықаралық қауымдастықтың тәжірибесінде бар виртуалдық кеңістікті бақылау шаралары көбінде азаматтарды да, қоғамдық ұйымдардың да наразылықтарын тудырып отыр.

Елімізде халықаралық ұйымдар тарапынан электронды үкімет жобасының жүзеге асуын бақылау, рейтингісін айқындау шаралары жүзеге аса бастады. Соның алғашқысы Сорос-Қазақстан қорының қолдауымен MediaNet халықаралық ұйымы мемлекеттік веб-порталдың қызметіне медиа-тестілеу жүргізді. 100 журналист қатысқан тестілеу процедурасы еліміздегі мемлекеттік органдардың 70 веб-сайтын қатмыған [258]. Әрине, мұндай бақылау және мониторинг шаралары қазақстандық электронды демократия жолындағы жобаларын бағлаалудаманызды саналмақ.

Қорытынды тұжырымдар. Ақпараттық дамыған шет елдерде «электрондық үкіметті» енгізу бюрократиялық процедуралардың жеңілдеуіне, азаматтардың билік институттарына сенімінің артуы, олардың саяси процестерге қатысу белсендігі артуы сияқты факторлармен айқындауға болады.

Авторлық сараптамалық зерттеу нәтижелері көрсеткендей, елімізде электронды үкіметтің жүзеге асуы бюрократизм мен қоғамда сыбайлас жемқорлықпен күресте оң нәтиже береді деп күтілуде. Электронды үкімет платформасында азаматтар мен үкіметтің жақындасуы мемлекет тұрақтылығын қамтамасыз етіп, әлеуметтік-саяси теңдікті сақтауға ықпал етеді.

Автордың пікірінше, дамыған демократиялық мемлекеттерде Интернет мемлекеттік басқарудағы биліктің алға жылжуына, мемлекеттің азаматтық қоғаммен байланысын орнатуға ықпал етуде. Қазіргі кезде Қазақстандық электронды үкіметті қалыптастыру әлі де мемлекет пен оған қатысушы субъектілердің қолдауын қажет етеді.

Автордың ойынша, Қазақстандағы IT-индустриясы дамуы мен космосқа шығудың алып жобаларының жүзеге асуы «э-үкіметтің» перспективалық бағыттарын болжауға мүмкіндіктер береді. Әйтсе де жаңа институционалдық құрылымның пайда болуы еліміздегі бұрынғы саяси институттардың функциясын жеңілдеті қоймайды. Ақпараттық қоғамда азаматтық қоғам мен мемлекет, тура және өкілетті демократия арасындағы байланысты тасымалдау механизмінің қандай болу керектігі де әлі де шешімі табыла қоймаған проблема болып отыр.

Қазақстандағы электронды демократия құру проблемаларына: халықты жаппай компьютерлік сауаттандыру және бұқара арасындағы «ақпараттық теңсіздік» мәселесін жою; ақпараттық технологиямен қамтамасыз ету, яғни «сандық теңсіздікті» жою; kz доменінің іздестіру қызметі мен белсендігін дамыту; ауыл тұрғындарының ерекшеліктеріне қарай мемлекеттік ақпараттық және ағарту бағдарламаларын жүзеге асыру сияқты факторлар жатады.

Приоритеттері: жаһандық ақпараттық интеграциялық процеске табысты ену; ақпараттық қоғам құрудағы негізгі алғышарттардың жүзеге аса бастауы; мемлекеттік ақпараттық саясаттың табысты жүзеге асуы; әлемнің 50 бәсекеге қабілетті елдерінің қатарына ену стратегиясының жүзеге асуының кепілі ретінде айқындалады.